

ART AND THEORY

REVIEW OF THE FACULTY OF FINE ARTS

DEPARTMENT OF ART THEORY

Volume I • Number 2 • November 2015

UDK 7.01(082)

ISSN 2406-2162

ЗБОРНИК ФАКУЛТЕТА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ

УМЕТНОСТ И ТЕОРИЈА

ОДСЕК ЗА ТЕОРИЈУ УМЕТНОСТИ

Година I •

Број 2 •

Новембар 2015 •

Факултет ликовних уметности • Београд

UDK 7.01(082)
ISSN 2406-2162

Универзитет уметности у Београду
Факултет ликовних уметности
ОДСЕК ЗА ТЕОРИЈУ УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК ФАКУЛТЕТА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ

Година I • Број 2 • Новембар 2015 •

УМЕТНОСТ И ТЕОРИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ
УМЕТНОСТИ
У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ
ЛИКОВНИХ
УМЕТНОСТИ

Београд
2015.

УМЕТНОСТ И ТЕОРИЈА

Година I • Број 2 • Новембар 2015

ЗБОРНИК ФАКУЛТЕТА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ
http://www.flu.bg.ac.rs / redakcija@flu.bg.ac.rs

Издавач:

Факултет ликовних уметности у Београду
Одсек за теорију уметности

За издавача:

Мр Димитрије Печић, редовни професор, декан

Главни уредник:

Др Бојана Шкорц, редовни професор

Одговорни уредници:

Др Сања Филиповић, ванредни професор
Др Саша Радојчић, доцент

Комисија за издаваштво Флу:

Др Милета Продановић, редовни професор
Др Миливој Мишко Павловић, доцент

Чланови редакционог одбора и рецензенти:

Др Јелена Тодоровић, редовни професор (Србија)
Др Никола Шуица, редовни професор (Србија)
Др Александра Кучековић, доцент (Србија)
Др Александра Јоксимовић, ванредни професор (Србија)
Др Здравко Јоксимовић, редовни професор (Србија)
Др Бојана Матејић, доцент (Србија)
Др Јелена Станисављевић, ванредни професор (Србија)
Др Исидора Кораћ, доцент (Србија)
Др Миља Вујачић, виши научни сарадник (Србија)
Др Емил Каменов, Академик (Србија)
Др Ирена Ристић, доцент (Србија)
Др Бранка Кузмановић, ванредни професор (Србија)
Др Предраг Драгојевић, ванредни професор (Србија)
Др Ана Марјановић — Шејн, редовни професор (САД)
Др Благомир Папазов, редовни професор (Бугарска)
Др Предраг Чичовачки, редовни професор (САД)

Превод, лектура и коректура:

Александра Марковић
Бојана Новаковић Скопљак

Стручна класификација (UDK) чланака Зборника:

Исидора Митровић Ангеловски

Графичко уређивање и дизајн:

Др Сања Филиповић

Штампа: Дигитално издање

UDK 7.01(082)
ISSN 2406-2162

ART AND THEORY

Volume I • Number 2 • November 2015

REVIEW OF THE FACULTY OF FINE ARTS
http://www.flu.bg.ac.rs / redakcija@flu.bg.ac.rs

Publisher:

Faculty of Fine Arts in Belgrade
Department of Art Theory

For publisher:

Dimitrije Pecic, Ma Full Professor, dean

Chief Editor:

Bojana Skorc, PhD Full Professor

Responsible Editor:

Sanja Filipovic, PhD Associate Professor
Sasa Radojcic, PhD Assistant Professor

Board for publishing Flu:

Mileta Prodanovic, PhD Full Professor
Milivoj Misko Pavlovic, PhD Assistant Professor

Editorial Board and reviewers:

Jelena Todorovic, PhD Full Professor (Serbia)
Nikola Suica, PhD Full Professor (Serbia)
Aleksandra Kucekovic, PhD Assistant Professor (Serbia)
Aleksandra Joksimovic, PhD Associate Professor (Serbia)
Zdravko Joksimovic, PhD Full Professor (Serbia)
Bojana Matejic, PhD Assistant Professor (Serbia)
Jelena Stanisavljevic, PhD Associate Professor (Serbia)
Isidora Korac, PhD Assistant Professor (Serbia)
Milja Vujacic, PhD Senior Research Fellow (Serbia)
Emil Kamenov, PhD Academician (Serbia)
Irena Ristic, PhD Assistant Professor (Serbia)
Branka Kuzmanovic, PhD Associate Professor (Serbia)
Predrag Dragojevic, PhD Associate Professor (Serbia)
Ana Marjanovic — Shane, PhD Full Professor (USA)
Blagomir Papazov, PhD Full Professor (Bulgaria)
Predrag Cicovacki, PhD Full Professor (SAD)

Translation, editing and proofreading:

Aleksandra Markovic
Bojana Novakovic Skopljak

Expert classification (UDC) of Review articles:

Isidora Mitrovic Angelovski

Grafic editing and design:

Sanja Filipovic, PhD

Print: Digital edition

UDK 7.01(082)
ISSN 2406-2162

Часопис *Уметност и теорија* Факултета ликовних уметности у Београду објављује прилоге из области друштвено-хуманистичких наука (психологија, педагогија, методика, историја уметности и друге), филозофије, теорије уметности, прилоге из уметничких пројеката ликовних уметника, аутопоетичке текстове, као и приказе, осврте и есеје. Часопис посебно охрабрује интердисциплинарни приступ.

Филозофија

Психологија

Ликовна педагогија

Историја уметности

Теорија уметности

Ауто-поетике

Прикази, осврти и есеји

САДРЖАЈ

ФИЛОЗОФИЈА страна 9	Саша Радојчић КАКВА ВРСТА ПРЕДМЕТА ЈЕ УМЕТНИЧКО ДЕЛО?..... 10 – 17
ПСИХОЛОГИЈА страна 19	Војана Škorc ЛИЧНА ТЕОРИЈА УМЕТНОСТИ 20 – 25
	Биљана Пејић УЛОГА БОЈА У ЕСТЕТСКОЈ ПРОЦЕНИ „ЛЕПИХ“ И „РУЖНИХ“ СЛИКА 26 – 35
	Jana Radonjić POSTLJUDSKA EGZISTENCIЈА: SREĆNI DIGITALNI UM ILI UVOD U PSИНОPARALIZU? 36 – 47
	Даница Пантовић МАШТА И СТВАРАЛАШТВО — КУЛТУРА УСМЕНОГ И ПИСМЕНОГ ИЗРАЖАВАЊА 48 – 53
ЛИКОВНА ПЕДАГОГИЈА страна 55	Vladimir Papazov / Благомир Папазов PARTICIPATION OF SERBIAN TEACHERS IN THE EDUCATIONAL WORK IN BULGARIA IN THE 19TH CENTURY / УЧАСТИЕ НА СРЂБСКИ УЧИТЕЛИ В ОБРАЗОВАТЕЛНОТО ДЕЛО В БЉЛГАРИЈА ПРЕЗ XIX ВЕК..... 56 – 63
	Милица Војводић УТИЦАЈ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА НА ФОРМИРАЊЕ ИДЕНТИТЕТА КОД ДЕЦЕ И МЛАДИХ 64 – 71
	Сања Филиповић и Александра Јоксимовић ПРИСТУПИ И КОНЦЕПТИ У НЕГОВАЊУ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА 72 – 83
ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ страна 85	Jana Rastegorac KANON U SAVREMENOM IKONOPISU – ANALIZA TRI PRIMERA STVARALАЧКЕ PRAKSE (STAMATIS SKLIRIS, IGUMANIЈА EFIMIЈА I SRĐAN RADOJKOVIĆ) 86 – 101

ТЕОРИЈА УМЕТНОСТИ

страница 103

АУТО — ПОЕТИКЕ

страница 129

**ПРИКАЗИ, ОСВРТИ И
ЕСЕЈИ**

страница 155

Dejan Grba

GET LUCKY:**COGNITIVE ASPECTS OF GENERATIVE ART** 104 – 117

Stefan Tasić

SPECIFIČNOSTI ODNOSA PREMA TELU I TELESNOM U RADU**SINDI ŠERMAN**118 – 127

Миљивој Мишко Павловић

БИОУМЕТНОСТ У ГРАДСКОМ ПРОСТОРУ —**ПРОЈЕКТИ ГРУПЕ TORIARY ART TRUST** 130 – 137

Бранко Раковић

ЦРТЕЖ У ИСТРАЖИВАЊУ 137 – 147

Adam Pantić

ТОПОЛОШКИ ПРИЦИПИ У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ ДРУГИХ**МЕДИЈУМА** 148 – 153

Оливера Батајић

МИРНО ДО БУНТА — СТРУЈАЊА У ТИПОГРАФИЈИ ПРВЕ**ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА**156 – 175

Војана Матејић

VIZUELNI TEKST I/КАО ДВОСТРУКО ПИСАЊЕ 176 – 191

Mirza Dedać

SAVREMENA UMETNOST I SAVREMENOST —**TERI SMIT**192 – 197

Dušan Stipić

FENOMEN SMRTI (PROŽET FENOMENOM MOĆI)198 – 207

Darko Stojkov

O INEX FILMU 208 – 213**ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ:****ЦРТЕЖИ ИЗ СВЕСКЕ — Слободан Роксандић**214 –219**УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ**220–225

ПРИСТУПИ И КОНЦЕПТИ У НЕГОВАЊУ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

APPROACHES AND CONCEPTS IN FOSTERING ARTISTIC EXPRESSION OF PRESCHOOL CHILDRENS

Сања Филиповић

Александра Јоксимовић

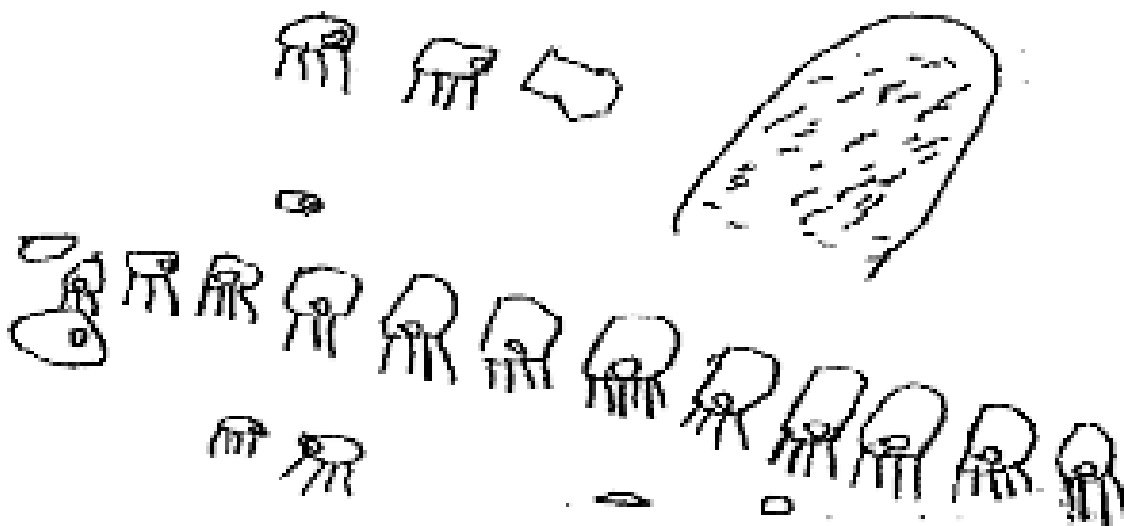
Одсек за теорију уметности, Факултет ликовних уметности
Универзитет уметности у Београду

UDK 37.036:001.891

РЕЗИМЕ

Рад представља преглед водећих савремених теорија о природи ликовног изражавања деце предшколског узраста, о развоју њихове креативности и неговању стваралачког потенцијала. Разматрају се импликације ових теорија на постављање циљева, планирање и реализацију активности којима се у предшколским установама негује и развија ликовни израз деце. Наводе се, затим, узроци опадања креативности на почетку систематског школовања деце и разлози због којих се предшколски узраст сматра „критичким периодом“ за развој стваралачких способности. Полазећи од тога да задатак васпитача не може бити само да креативност деце чувају у облику који је дат, представљени су начини на које се може плански утицати на развој стваралачког израза деце. Засновани на општим дидактичким принципима, предлози начела која су полазиште у овом процесу, уважавају природу и специфичност уметности и служе само као оријентир, не занемарујући значај стваралачког приступа васпитача. Улога васпитача је посебно представљена кроз један од његових главних задатака – мотивисање деце да истражују, слободно се изражавају, преузимају ризик и показују иницијативу.

Кључне речи: учење, игра, креативност, ликовно стваралаштво, истраживање, предшколско дете

Увод

Нема идеалног критеријума за тумачење дечјег рада, они су разноврсни и зависе од тога шта се, због чега и ко сагледава у дечјем ликовном раду. Најважнији задатак васпитача јесте да разуме велику разноликост и развије осетљивост за дечју ликовну експресију. Виктор Левенфелд, 1975.

Период детињства пре поласка у школу један је од најбурнијих периода развоја свих потенцијала детета, посебно стваралаштва, које има незаменљиву развојну функцију за читаву његову личност. Област „физичког сазнања”, стицања чулног искуства путем руковања стварима директно је повезана са различитим облицима дечјег изражавања. Гласови које дете производи су његове прве поруке свету у који улази, а шаре на листу папира – сведочанства о покушајима да се у постојеће стање унесу промене. Иако се и данас сматра да оно што дете чини без намере да нешто створи и што, чак и када представља новину, нема неку општију вредност (као, на пример, уметничко дело или неки проналазак), широко је прихваћено схватање да се у дечјој игри види прототип стваралаштва. Бројни аутори говоре о игри као стваралачкој експресији, моделу способности комбинаторике, успостављању нових релација и креативном систематизовању искуства, одређујући стваралаштво као способност играња мисаоним елементима. Сматра се да је стваралаштво омогућено капацитетом за чуђење који се уочава у дечјој игри, из које се у току развоја диференцирају многе активности, посебно уметничке. Отуда се дечје стваралачко изражавање може дефинисати, пре свега, као игра медијима који се налазе у разним врстама уметности, што се, по својим мотивима и функцији, разликује од уметничких активности одраслих, иако у примењеним техникама и продуктима не мора бити битније разлике. Управо скромно искуство, сужен обим сазнатих чињеница (нарочито академског типа), чини да дете на стварима и појавама запажа оно што одрасли често и не примећују, што им промакне због већ уобличених формулативних појмова којима иду у сусрет стварности. Отуда се оно оријентише према спољашњем изгледу предмета и слободно успоставља асоцијације према произвољној сличности међу њима, што може изгледати врло оригинално. Неизграђеност шема и шаблона, сталних места и поштапалица, којима се иначе обилато служи већ помало окоштали и ригидни ум одраслог, омогућава детету да без тешкоћа успоставља асоцијативне везе, проналази необичне идеје и углове посматрања, запажа детаље који другима промакну. Све су то манифестације креативног понашања, иако дете није имало намеру да буде оригинално, флуентно или флексибилно.¹

Окренуто првенствено процесу, а не продукту своје стваралачке активности, у напору да формулише и изрази сопствени однос према свету који га окружује, према другим људима и самом себи, а чинећи то на један сасвим неконвенционалан и у извесној мери егоцентричан начин, дете се разликује од одраслог уметника који свесно тежи продукту преко кога преноси своја осећања и замисли на друге. Док процес одраслог ствараоца пролази кроз доста одређене етапе – од замисли, трагања за путевима њеног остварења, избора међу њима, све до коначне реализације и оцене онога што је урађено – дете, нарочито млађе, прво је обузето самим процесом руковања неким материјалом, а замисао, као и одлука о томе шта рад представља, може да буде донесена на крају или да сасвим изостане. Када дете које је шарало на листу папира запитамо шта је нацртало, може се десити да нам једног дана да један, а сутрадан сасвим други одговор, што значи да је оно што је нашкрабало имало функцију „Роршархове мрље”. Дете најчешће нема критичан однос према ономе што је урадило, што се може објаснити недостатком критеријума, али и намере, да дође до неког резултата.²

¹ Филиповић, С. (2011) *Методика ликовног васпитања и образовања*, Београд: Универзитет уметности и Издавачка кућа Клет

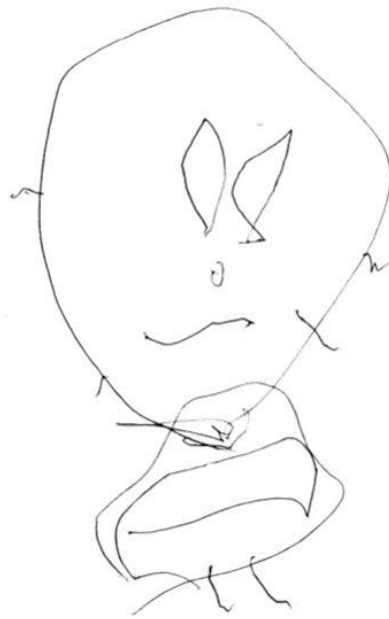
² Филиповић, С. и Е. Каменов (2015) *Мотивација за стваралачко изражавање на примеру ликовног васпитања, у: Холипри*, Пирот: Висока школа за образовање васпитача

Приступи и концепти у неговању ликовног изражавања предшколаца

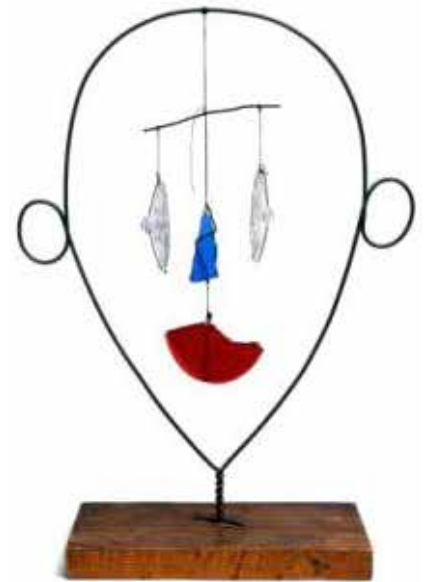
Основна вредност дечјег изражавања (као и игре) је у његовој искрености, заснованости на унутрашњим потребама, немању циља ван самог процеса. Све то се нарушава и губи ако се ствара за друге, да би се њима прилагодило и допало, да би продукт стваралаштва за њих имао одређено значење. По томе се изражавање детета суштински разликује од изражавања одраслог уметника. Међутим, деци и уметницима је заједничко то што, више него остали људи, запажају сличности и везе међу предметима и појавама који на први поглед уопште не личе. Ову способност асоцијативности и мишљења деца испољавају нарочито у играма маште или играма улога, али она код веома малог броја људи остаје очувана до зрелости.¹ Дечје стваралачко изражавање опада у оној мери у којој се даје приоритет извршним и имитативним активностима које се изводе по нацртима, моделима и упутствима наставника или васпитача, и код којих се одступање од онога што је задато вреднује као непослушност, неспособност и грешка. Ако се неки захтеви детету поставе прерано, пре него што су сазрели сви услови да их прихвати и обавља на прикладан начин, може се код њега створити отпор и пореметити природан развојни ток, што ће довести до већег заостајања у развоју, него да се са тиме причекало неко време. Прихваћено је схватање да ће стваралаштво, уколико се не подржи и не развија на одређеном узрасту, већ се омета и гуши крутим и неодговарајућим поступцима, неповратно атрофирати и неће бити начина да се битније побољша. Због тога се предшколски узраст сматра за „критични период“ у даљем развоју стваралачких способности. Бројни су примери за тврдњу да је дете у овом узрасту радозналије, неконвенционалније и креативније од школског детета, што се објашњава системом школовања који негује конформизам и обесхрабрује стваралаштво. Опадање интересовања за стваралачко изражавање, што се запажа када деца пођу у школу, може првенствено да се објасни потцењивачким ставом који ова институција има према игри. На њу се гледа као на активност супротстављену учењу и као на показатељ незрелости, што доводи до њеног потискивања или потпуног одбацивања. Будући да представља њен облик и заснива се на истим мотивима, заједно са игром гаси се и дечје стваралачко изражавање.

Прародитељка, Лепенски вир, Србија, 7000 – 5500. година пре нове ере

Дечак, 4 године, *Ја*, цртеж оловком, 2003.

Александар Калдер, *Мало лице*, скулптура од жице, 1945.

¹ Левин, В. А. (1977) *Воспитание творчества*, Москва: Знание

Наведене чињенице о стваралачким капацитетима сваког предшколског детета утицале су да се створи читав мит о предшколском добу као „златном добу дечјег стваралаштва“ у коме је свако нефрустрирано дете слободни стваралац. О томе сведоче изложбе дечјих ликовних радова, који плене својом изражајношћу, непосредношћу, искреношћу и лепотом, као и улоге које деца остварују у филмовима, примери њиховог поетског израза и слично. Многа од тих достигнућа задовољавају високе уметничке критеријуме, упркос малом животном искуству и невештини својих аутора. Није, онда, тешко закључити да је креативност урођена особина која ће се најбоље очувати ако се деца препусте себи а одрасли (који су, по правилу, мање креативни) уздрже од мешања у њен развој.

Међутим, такав став је у супротности са свим досадашњим сазнањима о улози васпитања у дечјем развоју, а противрече му и нека искуства покушаја његове примене у пракси дечјих вртића. Ако се дубље проникне у суштину процеса дечјег стваралаштва и ако се, приликом његовог поређења са уметничком делатношћу одрасле особе узму у обзир специфичности деце, постаје јасно да се третирање креативности као урођеног потенцијала (који само треба очувати у оном виду какав се испољава у детињству) заснива на погрешним премисама. Поређење стваралачких особина детета и одраслог често зависи од тога како се оне дефинишу, као и од самог начина њиховог утврђивања. Тако, на пример, ако се игра узме као показатељ стваралачке способности, запазиће се опадање креативности са узрастом, али ако показатељ буде сналажење у проблемским, нарочито хипотетичним ситуацијама, резултат је обично другачији. Када се пореде дечји радови и дела одраслих уметника, треба имати на уму могућност испуштања из вида неких битних чињеница, што неминовно доводи до заблуде на коју је указано. Пре свега, није коректно упоређивати неке манифестације деце и одраслих из којих се закључује о њиховој стваралачкој способности јер су им узроци различити. На пример, асоцијативност, односно способност успостављања неочекиваних и оригиналних асоцијација, може код детета више бити резултат неискуства, неизграђених шема за асимилацију стварности, него креативности као црте личности. Слично је и са продукцијама њиховог ликовног изражавања који, упоређени са остварењима одраслих уметника, не морају да буду на nižем нивоу ни по каквом критеријуму, а понекад могу садржати и неке предности (искреност, непосредност, свежину и слично). Међутим, за схватање суштине дечјег стваралаштва није довољно позабавити се само његовим производима, него треба обратити пажњу и на процес њиховог настајања.

Дете се најчешће изражава без икаквих естетских амбиција, тако да оно што нацрта може, али и не мора да има уметничке вредности. Ми добијамо доста криву слику о овим вредностима када је градимо посећујући изложбе дечјих радова, јер су експонати на њима бирани према укусу одраслих, често врло пристрасно. А. В. Левин (1977) пореди ову ситуацију са случајем када уметник у природи нађе неки леп облик који је настао случајно, и када је могуће природу назвати уметником само метафорички. Тако се она очовечује, уноси се у њене творевине смисао којег није било. Тако и многи дечји радови настају као последице стихијског процеса који нема циља ван себе.¹

Дакле, на дечје стваралаштво не треба гледати као на урођену особину која ће се развити сама од себе, као што ни задатак васпитања не може бити само да се она очува у оном облику у коме се испољава код предшколског детета. Организовани утицаји на дете су неопходан услов његовог успешног развоја, па од тога не може бити изузета ни креативност. Она представља општељудски потенцијал који треба подстицати и усмеравати на одговарајући начин (водећи рачуна да се не оштети и потисне), у складу са квантитативним и квалитативним променама које карактеришу дечји развој, као и са специфичностима карактеристичним за сваки узрасни период.

¹ Левин, В. А. (1977) *Воспитание творчества*, Москва: Знание

Специфични принципи од којих се полази у подстицању ликовног израза предшколске деце

Начела или принципи од којих се полази у васпитно-образовном раду имају задатак да допринесу ефикасности васпитно-образовног процеса и имају улогу оријентације, па самим тим не могу да замене стваралачки приступ васпитача у актуелној пракси која има и своје специфичности. Методика ликовног васпитања и образовања (како ликовног васпитања предшколске деце, тако и у настави ликовне културе) уважава и користи опште дидактичке принципе уз извесну прераду и прилагођавање специфичностима дате области. Као услов за холистички приступ ликовном васпитању и образовању издвајају се следећа начела:

1. **Квалитет и васпитна усмереност** — васпитни рад увек има оријентацију и тежи ка неком идеалу, квалитету – то називамо циљем. Квалитетан циљ се не може остварити некавалитетним садржајима (темама), поступцима и односима. Поступци васпитача, као и садржаји (теме) и активности треба да буду у функцији развоја како ликовних способности, тако и личности у целини, што је дефинисано општим циљевима, као и специфичним циљевима ликовног васпитања предшколске деце.

2. **Систематичност и поступност** — ликовна активност је слободна, али васпитно-образовни рад и у овој области има своје циљеве и задатке. У ликовном раду стваралачка активност детета треба да буде свесна и дивергентна, уз одређени ниво спонтаности у процесу стварања, а не чисто репродуктивна. Систематичност подразумева артикулацију свих аспеката васпитно-образовног рада, посебно у мотивацији деце и усмерености више ка процесу, а мање ка продукту. Васпитач треба пажљиво да одреди ликовни проблем (од познатог ка непознатом, од реалног ка апстрактном, од ближег ка даљем, од простог ка сложеном...) уважавајући индивидуалне и узрасне могућности и интересовања деце. У току рада би требало да континуирано да прати процес и резултате уз уважавање специфичности ликовног васпитања као система који је флексибилан, отворен, динамичан, дијалектичан.

3. **Индивидуализација (аутентичност)** — индивидуализација и одмереност према узрасту подразумевају прилагођавање метода, облика рада, садржаја, активности и материјала, као и педагошких поступака индивидуалним особеностима и интересовањима сваког детета. Ликовни израз је условљен структуром сваке личности и он одражава ту личност. Васпитач у васпитно-образовном раду мора да поштује индивидуалност детета и да шири и обогаћује његов ликовни сензибилитет уз уважавање индивидуалних специфичности и интересовања. Захтеви би требало да су из „зоне наредног развоја“, односно да стимулишу, (не да фрустрирају) напор детета у решавању проблема. Важно је уважити чињеницу да је ликовни развој код скоро све деце исти, али да је темпо и ниво њиховог развоја различит.

4. **Слобода ликовног изражавања** — стваралаштво и слобода су синоними једног истог људског процеса. Ово начело треба схватити шире и обухватније, као развој индивидуалности деце, али не у смислу несистематичности, већ у оквирима законитости развоја креативности, где је мотивација и подстицање деце изузетно важно. Задатак васпитача јесте да подстиче слободни и креативни израз деце без наметања готових шема, шаблона и стереотипа, уз мотивацију и уважавање како природе ликовне уметности, тако и индивидуалних специфичности и интересовања сваког детета.

5. **Социјализација (интерактивност)** — у ликовном стваралаштву социјализација подразумева споразумевање визуелним средствима, чиме се богати и култивише социо-емоционална сфера дететове личности. Тимски рад посебно доприноси социјализацији, међусобном разумевању и поштовању особености и различитости. Задатак васпитача јесте да омогући детету да путем ликовног стваралаштва потврђује свој идентитет, стиче позитивну слику о себи и поверење у своје способности, осамостаљује се, показује иницијативу, развија своју критичност, емпатију и толеранцију, и све то постиже сопственом активношћу.

6. **Свесност и активност (ангажованост)** — у ликовном стваралаштву свесност и активност подразумевају активан однос према знањима и активностима, чиме се превазилази формалистички приступ механичког рада без разумевања садржаја, процеса и значења, вербална или визуелна презентација без образложења, као и неспособност да се оно што је усвојено примени у пракси. Васпитач може својим поступцима да онемогући да се активност и свесност детета у ликовном раду испоље ако намеће готове узорне и моделе или захтева иста решења од све деце. Дете тада механички прецртава, без свесне и стваралачке ангажованости. Неопходно је охрабрити дете да има активан однос према знањима и вештинама која стиче и да решава одређене ликовне проблеме, а не да буде само извршилац налога одраслог.

7. **Очигледност и апстрактност** — веома је важно у раду са децом омогућити богата чулна и сазнајна искуства. Ликовно стваралаштво је процес трансформације и преобликовања при чему важну улогу имају разне психичке операције. Дете се у почетку не ослања на непосредно посматрање, већ на оно што зна о неком појму, појави или предмету, доживљено сазнање, дакле на лично искуство и доживљај. За дете није од примарног значаја тзв. „објективна”, већ субјективна стварност, која је то постала јер је оно у њу унело своју интерпретацију околног света и сопствене неспутане маштарије, своје тежње, жеље, унутрашње конфликте, реакције и емоције, којих се не стиди и не скрива их. Ликовна уметност је по својој природи визуелна, па се и посматрање појава, ствари и процеса, развија очигледношћу, али је као услов за стваралаштво у ликовном раду неопходно развијати способност да се са конкретног прелази на апстрактно мишљење, да се активира визуелно мишљење, односно машта и дивергентно, кративно мишљење.

8. **Интердисциплинарност (интегралност, интегративност)** — дете доживљава стварност интегрално, а не подељену на области, тако да и његови начини изражавања (говорно, драмско, ликовно, музичко) треба да представљају јединство искустава и доживљаја у односу на различите појмове и области. Интердисциплинарност омогућава трансфер знања из различитих области и интегралан начин доживљавања и разумевања света који окружује дете. Васпитач би требало да организује ликовне активности тако да се оне преплићу и повезују са осталим садржајима (посебно уметничким). Креативност, као битно обележје начина понашања, учења и изражавања, присутна је у свим областима, а њеном развоју нарочито погодују стваралачке активности, због чега је једна од могућих основа повезивање свих активности у процесу игре, учења и стварања.

Циљеви и активности у ликовном васпитању предшколске деце

Основни циљ ликовног васпитања и образовања јесте процес стицања ликовне културе која се огледа у развоју, подстицању и неговању креативности као компоненте личности, способности комуникације и стваралачког изражавања. Општи циљеви ликовног васпитања и образовања предшколске деце су: откривање, упознавање и потврђивање себе као слободног, стваралачког и креативног бића; самостално и слободно стварање и изражавање сопствених замисли, идеја и емоција ликовним средствима и медијима; усвајање основа ликовног језика, ликовних елемената и основних принципа компоновања; развој визуелне перцепције, као и тактилног опажања, кинестезије, покрета, геста, мимике; развој способности визуелног мишљења, односно стваралачке маште; развој дивергентног мишљења и креативности као квалитета личности; развијање и унапређивање различитих знања, вештина, ставова и способности кроз игру и стваралаштво; комуникација и успостављање односа кроз креативно изражавање; истраживање и упознавање изражајних могућности ликовних материјала и техника; развијање аутентичног ликовног израза; опажање, откривање, истраживање, упознавање и доживљавање естетских феномена у природи, урбаној средини, као и ликовном изразу одраслих стваралаца у делима ликовне уметности и народној традицији...

Стваралачке активности којима се покреће мотивација деце за стваралачко изражавање, узимају у обзир карактеристике и процесе утврђене у области креативног мишљења и понашања, развојне особине, потребе и могућности, зависно од узраста и специфичности изражавања мисли и осећања путем игре и уметничких медијума. Мотивацију за стваралачко изражавање омогућавају следеће активности:

- посматрање, опажање (видом, додиром) и именовање различитих линија, боја, текстура, светлина, облика и њихових просторних односа у природном и урбаном окружењу, у сопственим радовима и радовима других;
- коришћење различитих ликовних елемената и њихово комбиновање у ликовном раду;
- спонтано и слободно креирање у складу са сопственим доживљајем, сензибилитетом и могућностима, као и давање смисла и значења свом раду кроз вербални коментар;
- упознавање изражајних могућности ликовних материјала, техника и алата за цртање, сликање, елементе графике, тродимензионално обликовање и мултимедију;
- истраживање и експериментисање различитим материјалима и техникама у свом раду;
- представљање различитих мотива из окружења кроз ликовни рад у складу са дететовим искуством и интересовањима на креативан и њему својствен начин;
- довршавање започетог цртежа кроз линију стимулус, формирање облика, као и давање вербалног коментара на продукт са одређеним контекстом;
- представљање различитих мотива на основу замишљања, маште и дивергентних, креативних приступа теми и мотиву рада;
- проналажење необичних, смешних, изузетних, парадоксалних детаља или углова посматрања на свакодневне догађаје и предмете који се добро познају;
- одступање од постојећег и утврђеног и тежња за променама, подстицање мноштва ретких, необичних, различитих и оригиналних идеја, које се пореде, разматрају, систематизују, комбинују и мењају;
- вежбе имагинације, замишљања, акције, уношење промена у постојећа стања, ситуације, облике, констелације елемената њиховим редефинисањем, реструктурирање, обртање редоследа, придавање нових значења, мењање интерпретације, контекста, сврхе, начина примене;
- уочавање и формулисање проблема, развијање опште стратегије проналажења разних решења и њиховог систематског проверавања и вредновања, мењање начина деловања, упознавање са оригиналним путевима трагања и решењима и необичним налазима;
- посматрање, уочавање целине и детаља, упоређивање и анализа предмета и појава, поређење између онога што јесте и онога што је могуће, довршавање непотпуних целина на разне начине, фантастичне аналогije којима се свесно уносе промене у основне законитости које владају светом;
- посматрање, опажање и доживљавање елемената уметничког дела, сопственог рада, радова других, као и продуката традиције и народног стваралаштва и њихова анализа у складу са личним виђењем и доживљајем.
- сусрети са уметницима, ствараоцима из разних области, нарочито из области културе, при чему деца не треба да буду само пасивни примаоци, већ да активно, равноправно и мотивисано учествују, тумаче остварења и доживљавају их на свој начин, прерађују их, допуњују и процењују.¹

¹ Филиповић, С и Е. Каменов (2015) Мотивација за стваралачко изражавање на примеру ликовног васпитања, у: *Холипри*, Пирот: Висока школа за образовање васпитача

Начини остваривања постављених циљева, улога васпитача и организација физичке средине

Игра и стваралаштво су природан начин комуникације и учења за предшколску децу. Она им помаже да мисле кроз идеје, да развију визуелну, просторну и тактилну свест, и развију истраживачке и манипулативне вештине. Кроз слободу игре, деца ће истраживати природне и вештачке материјале и имати могућности да експериментишу са бојама, облицима, шарама (патернима) и текстурама. Бити креативан подразумева креирање, стварање, иновације, затим, истраживање, преузимање ризика и експериментисање, долазак до нових идеја, решавање проблема и суочавање са неизвесношћу. Креативна игра не само да помаже јачање ових вештина, већ може помоћи у емотивном развоју, промовише естетску свест и начине за самоизражавања.

Деци је потребно охрабрење и подстицај од стране одраслог, како би могли да искажу своје идеје, да развију креативност и развијају оригиналност мисли и идеја. Њима је такође потребна прилика да истражују и размењују своје мисли, идеје и осећања кроз разне врсте визуелних уметности, музику, покрет, плес, драму и играње улога, активности у којима су охрабрени и подржани од одраслих. Одрасла особа треба да уважава и подстиче дечју природну радозналост и живописну машту. Потребно је помоћи им и охрабрити их да преузму ризик и да показују иницијативу. Такође, одрасли треба да прихвата дечје идеје и иницијативе које не морају бити нужно реализоване. Децу је потребно охрабрити да истражују своје идеје, пре него да репродукују туђе. Затим, треба их мотивисати их да посматрају, слушају и разговарају о својим искуствима, користећи одговарајући језик и научити их да цене свој рад, као и друге начине рада. Када су открили шта могу да ураде, деца ће доживети радост постигнућа и развијати самопоуздање и самопоштовање. У развијању креативности деце у уметности, не треба заборавити да је тежиште на процесу, игри, уживању деце у откривању, сазнавању, учењу и стварању, које је важније од готовог производа, и вредновати јединственост и универзалност ликовног рада сваког детета.

Ликовни кутак или ликовни атеље би требало да поседује основна средства за рад у области ликовног стваралаштва, која би била доступна васпитачима за реализацију планираних ликовних активности. У средства и материјале спадају: адекватан простор прилагођен деци – адекватно осветљење (природно и вештачко), столови или мали штафелаји за сликање и моделовање, полице са материјалима и прибором доступне деци, литература са репродукцијама репрезентативних уметничких дела светске и националне културне баштине; електронски уџбеници и дечји филмови на електронском носачу (ЦД); рачунар, пројектор, скенер, штампач, дигитални фотоапарат...

Деци је потребно омогућити да стварају у простору у којем могу да заврше или промене свој рад и где имају приступ широком спектру квалитетних материјала, медија и алата, које треба допунити или мењати током времена. Допустити им да изаберу активности и спроводе своје идеје, као и да јавно представљају продукте у изложбеном простору вртића, како би друга деца и одрасли, укључујући и родитеље, имали могућности да посматрају и прате њихов рад.

Општи поступци којима се подстиче мотивација деце на самоизражавање и стваралачки процес могу се заснивати на развоју ликовног језика, познавању и коришћењу техника и материјала, развоју естетских критеријума и стваралачкој активности.

У погледу ликовног језика мотивацију деце треба заснивати на уочавању квалитета различитих ликовних елемената. То подразумева мотивисање и усмеравање деце на посматрање и опажање ликовних елемената и њихових особености у природи, уметничким делима, сопственим ликовним радовима и радовима других. Такође, веома важно је и обезбеђивање садржаја и предуслова за упознавање и учење кључних појмова у ликовној уметности и усвајање ликовног језика у складу са индивидуалним и узрасним могућностима. То подразумева поступке мотивације деце за учење, као и развијања и унапређивање знања о ликовним елементима (линија, облик, простор, светлина, боја,

текстура, волумен...), њиховим специфичностима и односима у складу са узрастом. Мотивација деце за самосталну примену ликовног језика подразумева развијање и унапређивање способности креирања и ликовног обликовања различитих дводимензионалних и тродимензионалних ликовних форми, способности креативног коришћења ликовних елемената, као и мотивисање деце да истражују, откривају и успостављају различите односе између ликовних елемената у самосталном ликовном изражавању и стварању.¹

Мотивација деце за креативно коришћење техника и материјала подразумева обезбеђивање садржаја и предуслова за упознавање и учење врста и својстава различитих ликовних техника и материјала и могућности њиховог коришћења. Једнако је значајна и мотивација деце за опажање и разликовање врста ликовних техника и материјала у делима ликовне уметности и њихових изражајних својстава. Мотивација обухвата и упућивање деце у техничке вештине чије непознавање може да представља препреку у стваралачком изражавању. На пример, пожељно би било објаснити им и показати како да омекшају глину, како да користе одређене алате и слично. У том смислу, пожељно је да се деци дају упутства у таквом облику да подстичу креативност, што значи да буду начелнија и уопштенија, као и да им остављају што већи простор за њихову разраду, допуну или мењање. Такође, потребно је стварање услова да деца у стваралачком процесу примењују различите технике и средства и да упознају њихова изражајна својства. Тиме се обезбеђује развијање и унапређивање способности за креативно коришћење различитих материјала и техника, као и руковање прибором у складу са узрастом. Неопходно је доводити децу у додир са оним материјалима и приборима који буде интересовање за њихову креативну примену. То подразумева развијање и унапређивање способности за комбиновање, истраживање и експериментисање различитим ликовним материјалима и техникама у ликовном раду. Веома је важно сводити конвенционалне захтеве и рутинске поступке у примени техника и материјала на ону меру, колико то нужно захтева рад и безбедност деце. То значи да треба избегавати круту усмереност, унапред припремљене правце мисли, извршне активности, понављање, опонашање и репродукцију.²

Поступци којима се код деце развијају естетски критеријуми су бројни, као што је, на пример, мотивација деце за опажање квалитета различитих ликовних елемената и начина њиховог комбиновања. То подразумева мотивисање, упућивање и усмеравање на посматрање и опажање ликовних елемената и принципа компоновања и њихових особености у природи, уметничким делима, сопственим ликовним радовима и радовима других, као и контекста, односно значења дела уметности кроз унапређивање дечје радозналости, критичности, склоности да постављају питања, да дискутују, изражавају и бране свој став. Од велике важности је и развој способности и потреба деце за препознавање и разумевање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности и критичког односа према њима, а у складу са узрастом. То се односи на подстицање интересовања и потреба код деце за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и сопственог окружења. Такође, томе треба додати и формирање свести о значају очувања светског и националног уметничког наслеђа и културне баштине, формирање естетских ставова и доживљаја као начина комуникације са уметничким делима, сопственим ликовним радовима, радовима других и естетских феномена уопште. Потребно је кроз мотивацију омогућити деци уочавање и повезивање ликовног стваралаштва са осталим уметностима, наукама и процесима рада. На крају, неизоставна је и мотивација деце да негују хумане ставове, емпатију и разумевање за људе и њихове емоције, што подразумева истицање етичке стране проблема у животним ситуацијама и примера достојанства, истрајности, доброте, емпатије и других врлина.³

1 Филиповић, С. и. Каменов Е. (2015) Мотивација за стваралачко изражавање на примеру ликовног васпитања, у: Холипри, Пирот: Висока школа за образовање васпитача

2 Филиповић, С. и Е. Каменов (2009) *Мудрост чула трећи део — дечје ликовно стваралаштво*, Нови Сад: Драгон

3 Филиповић, С. (2011) *Методика ликовног васпитања и образовања*, Београд: Универзитет уметности и Издавачка кућа Клет

Уместо закључка

У стваралачком процесу веома је важно обезбедити могућности детету да бира унутар алтернатива, импровизује, варира и проналази нове начине поступања са већ познатим материјалима. То укључује активности као што су: инвенција, означавање, сећање, компоновање, планирање, синтеза (постављање елемената и делова заједно тако да чине целину; њихово уређивање и комбиновање на тај начин да састављају једну структуру која није раније постојала), комбинаторика (довођење у везу до тада неповезаних аспеката индивидулане стварности) и трансформације (измене информација путем редифиниције, ревизије или реформулације). Мотивација деце за истраживање доприноси унапређивању дечје радозналости, при чему их треба подстицати да одступају од рутинских поступака и утврђених веровања, да елементе искуства реструктурирају и стављају у нове односе, да испробавају различита оригинална решења у ликовном раду, која нису научена од других. Детету је потребна подршка у трагању за сопственим изразом, помоћ у решавању појединих техничких проблема и дискретно усмеравање и подстицање, када код њега почне да опада самопоуздање и интересовање, зато што му изгледа да су све могућности одређеног материјала исцрпљене. Свако дете треба третирати као јединствену личност која се развија, која се испољава у свој својој сложености у продукцима стваралаштва, због чега критеријуми њиховог процењивања не могу бити само естетски. Отуда су важнији утицаји сâмог процеса стваралаштва на развој дечје личности, него његови производи сами за себе.¹ И поред тога што су развојне карактеристике и васпитно-образовни задаци за одређени узраст деце полазне основе, дечје стваралачко изражавање и његове продукте има смисла процењивати само ако се у обзир узме свако поједино дете као личност, као и субјективно значење које за њега има оно што је створило.

Девојчица, 4,5 година, *Птице*, графитна оловка (Беламарић, Д. (1987) *Дјете и облик*, Загреб: Школска књига)

¹ Е. Каменов (2006) *Предшколско васпитање*, Нови Сад: Драгон

Литература

- Белапарић, Д. (1987) *Дјете и облик*, Загреб: Школска књига
- Е. Каменов (2006) *Предшколско васпитање*, Нови Сад: Драгон
- Левин, В. А. (1977) *Воспитание творчества*, Москва: Знание
- Lowenfeld, Viktor & Brittain, W. Lambert (1975) *Creative and mental growth*, New York: Macmillan Publishing Co., Inc.
- Филиповић, С. (2011) *Методика ликовног васпитања и образовања*, Београд: Универзитет уметности и Издавачка кућа Клет
- Филиповић, С. и Е. Каменов (2009) *Мудрост чула трећи део — деце ликовно стваралаштво*, Нови Сад: Драгон
- Филиповић, С. и Каменов Е. (2015) Мотивација за стваралачко изражавање на примеру ликовног васпитања, у: *Холипри*, Пирот: Висока школа за образовање васпитача

Summary

This paper presents an overview of the main contemporary theories about the nature of artistic expression of preschool children, about the development of their creativity and nurturing their creative potential. We discuss the implications of these theories on setting goals, planning and the implementation of activities at pre-school institutions, aimed at fostering and developing the artistic expression of children. Furthermore, we indicate the causes of the decline of creativity at the beginning of systematic education of children and the reasons why this period is considered "critical" for the development of creative abilities. Considering that the task of preschool educators cannot be only to maintain the creativity of children in the given form, we present the ways in which it is possible to exert planned influence on the development of children's creative expression. Based on the general didactic principles, the proposed principles which are the starting point in this process, respect the nature and specificity of art, and serve only as a guideline, without neglecting the importance of the creative approach of educators. The role of preschool teachers is particularly presented through one of their main tasks — to motivate children to explore, express themselves, take risks and show initiative.

Keywords: learning, playing games, exploring, creativity, artistic creativity, preschool child

Извори фотографија:

Архив Флу, Београд
Ауторска дела

Фотографије коришћене према Creative Commons лиценци за слободну документацију:
www.commonswiki.org/wiki/Commons:Licensing#Material_in_the_public_domain
http://sr.wikipedia.org/wiki/Википедија:Ауторско_право
Wikipaintings.org